

MIĘDZYNARODOWE SYMPOZJUM
*KOŚCIÓŁ KATOLICKI W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ WOBEC KOMUNIZMU:
POSTAWY, STRATEGIE, TAKTYKI*
(Rzym, 24 kwietnia 2012 r.)

Wiosną 2012 r. Akademia Węgierska w Rzymie zorganizowała międzynarodowe sympozjum: *La Chiesa cattolica dell'Europa centro-orientale di fronte al comunismo: atteggiamenti, strategie, tattiche*. Współorganizatorami tego naukowego wydarzenia było wiele instytucji m.in. Ambasada Węgier przy Stolicy Apostolskiej, Instytut Historyczny „Franknoi” Akademii Węgierskiej w Rzymie, Papieski Instytut Węgierski, Uniwersytet Gregoriański, Instytut Francuski — Centrum św. Ludwika oraz Polska Akademia Nauk w Rzymie. Sympozjum odbyło się w Pałacu Falconieri 24 kwietnia i spotkało się ze sporym zainteresowaniem.

Tematyka wykładów koncentrowała się na analizie stosunków między Kościołem katolickim a władzami komunistycznymi w kilku wybranych krajach, w wygłoszonych referatach przywołano mianowicie przykłady Węgier, Polski, Czechosłowacji, Rumunii oraz Jugosławii. W wymienionych państwach tzw. „demokracji ludowej” Kościół starał się zapewnić przetrwanie wspólnocie katolickiej i obronić swoje struktury, w każdym jednak przyszło mu walczyć w innych warunkach, wynikających z wewnętrznej polityki władz komunistycznych, ale także z różnej pozycji Kościoła katolickiego w danym społeczeństwie.

Sympozjum tradycyjnie rozpoczęło się kilkoma okolicznościowymi przemówieniami. Następnie otwarto pierwszą sesję, którą poprowadził o. Bernard Ardura, przewodniczący Papieskiego Komitetu Badań Historycznych. Rozpoczął ją referat ks. Jana Mikruta z Uniwersytetu

Gregoriańskiego w Rzymie pt. *Postawa męczeństwa*. Autor w swoim wystąpieniu podkreślił, że utrwalenie komunizmu w Europie Wschodniej oznaczało dla Kościołów chrześcijańskich prześladowania, często męczeństwo duchownych i świeckich. Przywołał też najbardziej znane postaci męczenników z krajów komunistycznych. Kolejny referat wygłosił Antal Molnár z Akademii Węgierskiej w Rzymie, który zaprezentował temat: *Jak wyeliminować diabła? Spory XXVIII Ogólnego Zgromadzenia Towarzystwa Jezusowego wokół antykomunistycznej walki*. Prelegent wy dobył na światło postać węgierskiego jezuita, księdza Béla Bangha, prawie nieznaną w historii Kościoła powszechnego. Ojciec Béla Bangha przysłużył się sformułowaniu dekretu przeciw propagandzie komunistycznej, który powstał przy okazji 28. Kongregacji Generalnej Towarzystwa Jezusowego w 1938 r. i dał początek nowoczesnemu dziennikarstwu katolickiemu na Węgrzech.

Po krótkiej przerwie, kolejnej części sympozjum przewodniczył o. Roberto Regoli z Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie. Była ona w całości poświęcona sytuacji Kościoła w komunistycznych Węgrzech. Otworzyło ją wystąpienie Pál Hatos z Instytutu Balessi w Budapeszcie zatytułowane: *Alternatywy polityczne katolicyzmu w latach 40. na Węgrzech. Przypadek Gyula Szekfü (1883–1955) historyka, świeckiego działacza katolickiego*. Prezentowana przez niego postać, to znany historyk, pisarz i polityk, który był założycielem duchowo-historycznej szkoły w węgierskiej historiografii. W swoich poglądach popierał ideę konserwatywnego rozwoju w duchu chrześcijańskiej wspólnoty. W czasie wojny był związany z antyhitlerowską opozycją, krytykując III Rzeszę z pozycji katolickich. Pod koniec wojny w 1944 r. związał się z węgierskim ruchem komunistycznym. Po wojnie dążył do korelacji katolicyzmu z komunizmem. Krytykował kard. Józefa Mindszentego. W państwie pełnił wysokie stanowiska: w l. 1946–1948 był ambasadorem w ZSRR, w l. 1954–1955 członkiem Prezydium Węgierskiej Republiki Ludowej.

Kolejny prelegent, Andreas Fejérdy, z Akademii Węgierskiej w Rzymie, poddał analizie strategii Stolicy Apostolskiej przy nominacjach biskupich w Węgrzech między 1945 a 1964 r. Wydzielił on dwa różne okresy: pierwszy do 1962, w którym Stolica Apostolska próbowała wymóc przestrzeganie prawa kościelnego bez brania pod uwagę warunków stawianych przez stronę rządową; drugi, po upadku tej praktyki, gdy Stolica Święta wykazywała coraz więcej kompromisu w rozmowach z rządem komunistycznym, stosując praktykę *gentlemen's agreement*, ostatecznie sformułowaną w 1964 r. Ostatnim prelegentem tej części był Nicolas Bauquet z Instytutu Francuskiego — Centrum św. Ludwika, który zaprezentował temat: *Świeccy przeciw reżimowi komunistycznemu na Węgrzech w l. 1945–1964*. Po zakończeniu tego referatu nastąpiła dyskusja, następnie zaś przerwa obiadowa.

Trzeciej sesji przewodniczył Adriano Roccucci z Uniwersytetu *Roma Tre*, która jest najmłodszą uczelnią w Rzymie. Jako pierwszy wystąpił ks. prof. Stanisław Wilk SDB, rektor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II, z referatem *Kardynał Stefan Wyszyński, niezwykły obrońca polskiego Kościoła*. Ksiądz Wilk zaznaczył w nim m.in. że prymas Polski, odosobniony w swoich działaniach, prowadził próby dialogu z władzami komunistycznymi. Sukcesywnie realizował swój program walki o Kościół i pomimo dotkliwych represji zawsze starał się znaleźć jakieś rozwiązanie w relacji z władzami. Jego postawa była bardzo doceniana przez Stolicę Świętą, która była zainteresowana próbami budowania mostów porozumienia z reżimami komunistycznymi Europy Wschodniej. Następnie zabrał głos Stefano Bottoni z Uniwersytetu Bolońskiego, prezentując temat: *Non recuso laborem. Katolicki biskup Gyulafehérvár (Alba Iulia) Áron Márton wobec reżimu komunistycznego w Rumunii w l. 1948–1980*. Przedstawił w nim sylwetkę biskupa Márton, Węgra z pochodzenia, który posługiwał w diecezji Alba Iulia w Siedmiogrodzie. Przez Rumuńską Partię Komunistyczną był uznany za wroga, w czerwcu 1948 r. został aresztowany i skazany na dożywocie. Po pięciu latach został przeniesiony z więzienia do willi na obrzeżach Bukaresztu, gdzie przebywał w areszcie domowym. Okoliczności jego niewoli stały się wówczas bardziej znane, ale nie pozwolono mu na kontakt ze światem zewnętrznym. Na wolność wypuszczono go na przełomie 1954/1955 r. W swojej diecezji został entuzjastycznie powitany przez wiernych, co spowodowało, że komuniści zastosowali wobec niego areszt domowy, w którym przebywał przez

kolejne jedenaście lat. Zakończył się on w wyniku negocjacji, jakie z rumuńskimi władzami prowadził kard. Franz König, arcybiskup Wiednia. Przez kolejne lata był jednak systematycznie poddawany licznym represjom. Zmarł 29 września 1980 r. Po zakończeniu referatu nastąpiła dyskusja. Skoncentrowano się w niej głównie na polityce kard. Wyszyńskiego wobec komunizmu i sytuacji Kościoła w Polsce, który — ciesząc się znacznym poparciem w społeczeństwie — przeszedł nieco odmienną drogę niż inne wspólnoty katolickie w krajach komunistycznych.

Czwartej sesji przewodniczył Philippe Chenaux z Uniwersytetu Laterańskiego. W tej części sympozjum wystąpił najpierw Massimiliano Valente z Uniwersytetu Europejskiego w Rzymie z wykładem: *Stolica Apostolska, Kościół katolicki i władza polityczna Jugosławii w okresie rządów Tito*. Zderzenie Kościoła z komunizmem miało w Jugosławii także nieco inny charakter i trochę odmienny przebieg niż w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Ikoną męczeństwa tego trudnego okresu są: bp Josip Marija Carević, zamordowany przez komunistów w 1945 r., oraz abp Alojzije Stepinac, aresztowany we wrześniu 1946 r. i skazany na 16 lat więzienia. Stepiniaca wypuszczono po pięciu latach, pod warunkiem, że wyjedzie do Rzymu albo resztę kary spędzi w swojej parafii w Krašiću. Stepinac wybrał Krašić. Papież Pius XII mianował go kardynałem 29 listopada 1952 r. W odpowiedzi na to, komunistyczne władze Jugosławii zerwały stosunki dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską. W II połowie lat 50-tych represje władz przeciwko Kościołowi wyraźnie przeniosły się z biskupów i kleru na świeckich. Problemem Kościoła lat powojennych była również nacjonalizacja majątków kościelnych. W Jugosławii stracił on szpitale, szkoły, nieruchomości, klasztory. W szkołach zakazano nauki religii. Przez cały okres komunizmu postępowała ateizacja życia społecznego.

Kolejnym prelegentem był bp Josef Hal'ko z Bratysławy, który przedstawił zagadnienie *Ruch Pokoju Duchowieństwa Katolickiego w Czechosłowacji po roku 1968*. Organizację zaprezentowaną w referacie księdza biskupa tworzyli duchowni, którzy po 1945 r. kolaborowali z komunistyczną władzą, angażowali się w działalność partii komunistycznej, kampanie wyborcze, przemawiali na wiecach. „Obrońcami pokoju” i „księżmi patriotami” stopniowo obsadzano całą administrację kościelną. W 1968 r. doszło do usunięcia ze stanowiska przewodniczącego tegoż komitetu ks. Josefa Plojhara, niezwykle aktywnie współpracującego z reżimem komunistycznym, pełniącego m.in. funkcję ministra zdrowia. Na czele powołanego wówczas Komitetu Działania stanął bp. Frantisek Tomaszek, a Ruch Pokoju Duchowieństwa Katolickiego praktycznie się rozpadł. W jego miejsce duchowieństwo, tym razem w porozumieniu z Episkopatem, postanowiło utworzyć ruch duchownych i świeckich wcielających w życie postanowienia Soboru Watykańskiego II, jednak nie uzyskał on aprobaty władz. W tym samym czasie wyszli na wolność więźni dotychczas biskupi. Władze zlikwidowały wkrótce pustkę po ruchu księży patriotów. 19 stycznia 1971 r. odbyło się spotkanie założycielskie Stowarzyszenia Duchowieństwa Katolickiego „Pacem in Terris”, które kontynuowało w kolejnych latach tradycje kolaboranckiego Ruch Pokoju Duchowieństwa Katolickiego.

Po dyskusji nad referatami rozpoczęła się ostatnia, piąta sesja sympozjum. Jej przewodniczącym został Antal Molnár z Akademii Węgierskiej w Rzymie. W całości została ona poświęcona bohaterstwu prymasowi Węgier, Słudze Bożemu kard. Józefowi Mindszentyem. Powszechnie uznaje się jego postać za symbol wszystkich męczenników wiary prześladowanych i zamordowanych przez reżimy komunistyczne Europy Środkowo-Wschodniej. Na początku głos zabrali bp Asztrik Várszegi OSB oraz István Zombori z wydawnictwa METEM z Budapesztu, którzy przedstawili dotychczasowy stan badań nad życiem prymasa Węgier oraz zasygnalizowali nowe publikacje, przygotowane w oparciu o dokumenty dotychczas nie wykorzystane w badaniach. Zaraz potem Tamás Tóth z Papieskiego Instytutu Węgierskiego oraz o. Hieronim Foksiński SJ z Kongregacji ds. Kanonizacji zaprezentowali kilkutomową edycję dokumentów przygotowaną przez o. Ádáma Somorjaj OSB: *Stolica Apostolska i Kard. Józef Mindszenty*. Po prezentacji odbyła się dyskusja.

Sympozjum poświęcone dziejom Kościoła katolickiego w reżimach komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej należy, z kilku co najmniej względów, uznać za przedsięwzięcie niezwykle udane i potrzebne. Podczas dyskusji pojawiło się wiele ważnych postulatów

metodologicznych, jak chociażby ten, by koncentrować badania na tematach i obszarach stosunkowo mało jeszcze znanych, zwłaszcza jeśli chodzi o działania dyplomatyczne i stosunek Stolicy Apostolskiej do rządów komunistycznych w poszczególnych krajach. Wyrażano również potrzebę pogłębionej analizy relacji między Kościołem katolickim i międzynarodowym ruchem komunistycznym, która wykroczy ponad utarte już refleksje na temat polityki wschodniej Watykanu. Zauważono także, iż we wspólnej pamięci europejskiej poświęca się zbyt mało miejsca męczennikom wiary, tysiącom świeckich i konsekrowanych, którzy bycie chrześcijaninem przyplacili śmiercią. Niezwykle cenny wydaje się apel o propagowanie wiedzy o zbrodniach reżimów komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej, która na Zachodzie została, także z powodów politycznych, znacznie zaniedbana. Z polskiej perspektywy podkreślić należy udane wystąpienie ks. prof. Stanisława Wilka i żywe nim zainteresowanie obecnych na sympozjum słuchaczy.

ks. Jarosław Wąsowicz SDB
Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej